

Józef Koredczuk

ORCID: 0000-0002-3471-586X

Uniwersytet Wrocławski

jozef.koredczuk@uwr.edu.pl

Rodzaj artykułu: oryginalny artykuł naukowy

Wiryliści uczelni wyższych i Akademii Umiejętności w Sejmie Krajowym galicyjskim

Słowa kluczowe: Akademia Umiejętności, Sejm Krajowy galicyjski, Politechnika Lwowska, rektorzy, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Lwowski, wiryliści

Z instytucją wirylistów, czyli posłów zasiadających w sejmie z racji zajmowanego urzędu, a nie pochodzących z wyboru, spotykamy się przede wszystkim w Sejmie Krajowym galicyjskim¹ powstałym w 1861 roku. Jego organizacja opierała się na szczególnych zasadach — reprezentacji interesów poszczególnych grup. Jedną z takich grup interesu byli posłowie (wiryliści) reprezentujący świat nauki, czyli różne uczelnie wyższe i inne instytucje naukowe. Praktyka zasiadania w organach przedstawicielskich w zaborze austriackim przedstawicieli uczelni wyższych nie była niczym nowym. Byli już bowiem wcześniej w Zgromadzeniu Reprezentantów Wolnego

¹ Rektorzy uniwersytetów jako wiryliści zasiadali także w niektórych sejmach krajowych monarchii habsburskiej. Przykładowo w czeskim sejmie krajowym wirylistami byli rektorzy uniwersytetów praskich: czeskiego i niemieckiego; S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914*, Warszawa 1993, s. 47, przyp. 6. W sejmie krajowym Dolnej Austrii wirylistą był rektor uniwersytetu wiedeńskiego, a Bukowiny — rektor uniwersytetu w Czerniowcach. Również w sejmie krajowym Styrii i Tyrolu jako wiryliści zasiadali rektorzy uniwersytetów; S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego czyli austriackie ustawy konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903, s. 953–955.

Miasta Krakowa, do którego Uniwersytet miał prawo delegowania trzech doktorów fakultetów. Profesorów UJ zasiadało w nim jednak więcej niż trzech, oprócz bowiem osób delegowanych przez Uniwersytet zasiadały w nim także osoby pochodzące z normalnych wyborów do Zgromadzenia, niebędące wirylistami. Przykładowo w latach 1815–1828 bywało ich do dziesięciu osób, czyli jedna czwarta Zgromadzenia. Uniwersytet i kapituła krakowska razem delegowały ponadto czterech senatorów do Senatu Miasta. W 1833 roku odebrano Uniwersytetowi prawo delegowania przedstawicieli do Senatu w ramach ograniczania jego autonomii, jaka istniała w tym czasie².

Na mocy postanowienia cesarskiego z dnia 3 czerwca 1820 roku Uniwersytet Lwowski uzyskał prawo reprezentacji w Stanach Krajowych przez swego rektora, który odtąd zasiadał w Sejmie na ostatnim miejscu w ławie dla duchowieństwa. Udział rektorów Uniwersytetu Lwowskiego w Stanach Krajowych przewidywała już Charta Leopoldina z 1790 roku, ale ówczesne władze Uniwersytetu Lwowskiego zachowały się w tej sprawie biernie i milcząco. Wspomniane Stany Krajowe zostały ostatecznie zniesione w 1848 roku³.

Od wirylistów uczelni wyższych i Akademii Umiejętności w Sejmie Krajowym należy odróżnić wirylistów kurii wiejskiej, którymi na podstawie znowelizowanego w 1887 roku § 14 krajowej ordynacji wyborczej zostali właściciele parcel tabularnych, opłacający co najmniej 25 florenów, a nie więcej niż 100 florenów tytułem podatków realnych⁴.

Od początku istnienia Sejmu Krajowego galicyjskiego, zgodnie z ppkt b § 3 Statutu Krajowego Galicyjskiego z 1861 roku, do zaszczytnego grona wirylistów należeli rektorzy dwóch najważniejszych uczelni wyższych w zaborze austriackim, czyli Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Uniwersytetu we Lwowie⁵.

Od szóstej sesji Sejmu VII kadencji, czyli od 18 grudnia 1900 roku, na mocy ustawy krajowej z 18 marca 1900 roku status wirylistów uzyskali także rektor politechniki lwowskiej oraz prezes Akademii Umiejętności⁶. Jeśli chodzi o politechnikę lwowską, była to w zasadzie szkoła politechniczna (status politechniki uzyskała dopiero w 1921 roku). Rozpoczęła działalność w 1844 roku, ale dopiero w latach 1897–1918 nastąpił szybki rozwój tej uczelni i wzrost jej znaczenia w Galicji, czego dowodem była przyjęta w 1899 roku uchwała Sejmu Krajowego, że rektor tej uczelni staje się posłem wirylnym w Sejmie. Także dla samej uczelni uchwała ta była niezwykle ważna, oznaczała bowiem zrównanie jej z uniwersytetami w Krakowie i Lwowie,

² Art. 11 pkt 4 konstytucji Wolnego Miasta Krakowa z dnia 11 września 1818 r.; W.M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, Kraków 1976, s. 47, 55, 58.

³ S. Starzyński, *Udział rektorów lub reprezentantów Uniwersytetów: Jagiellońskiego i Lwowskiego w Sejmach porozbiorowych*, [w:] *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900, s. 8, 9.

⁴ W.L. Jaworski, *Ustawy o księgach publicznych*, t. 2. *Ustawy o zakładaniu i urządzaniu ksiąg gruntowych, o ewidencji katastru, o księgach górniczych, naftowych i kolejowych*, Kraków 1897, s. 47; *Nowela do krajowej ordynacji wyborczej*, „Czas” [Kraków] 40, 1887, nr 154, s. 1.

⁵ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, Warszawa 1993, s. 5.

⁶ *Ibidem*, s. 47, przyp. 9.

mającymi znacznie dłuższą tradycję. W 1905 roku zajmowała drugie miejsce po Politechnice Wiedeńskiej wśród uczelni technicznych w monarchii habsburskiej.

Osiem lat upłynęło, zanim rektor Politechniki został wirylistą. Z wnioskiem o przyznanie rektorowi tej uczelni stałego udziału w obradach Sejmu Krajowego (tak zwanego głosu wirylnego) wystąpił Wydział Krajowy w 1882 roku.

Od 1900 roku status wirylisty w Sejmie miał także prezes Akademii Umiejętności w Krakowie. Akademia powstała w 1873 roku na podstawie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego działającego od 1815 roku⁷. Starania o to, by i prezes Akademii zasiadł jako wirylista w Sejmie Krajowym, trwały kilkanaście lat. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku, gdy pojawił się projekt przewidujący prezesa Akademii jako wirylistę, spotkał się on z oporami w kręgach administracji krajowej i wiedeńskiej. Jej przedstawiciele argumentowali, że Akademia w swojej działalności wykracza poza granice monarchii habsburskiej, a jej członkami bywają uczeni z innych państw (Polacy z pozostałych zaborów i emigracji). Podkreślano w związku z tym, że mogłaby się zdarzyć sytuacja, że na prezesa Akademii zostałby wybrany Polak niebędący poddany monarchii habsburskiej, który by zasiadał jako wirylista w Sejmie Krajowym galicyjskim⁸. Odmiennego zdania w tym zakresie był cesarz Franciszek Józef I, który odrzucił te argumenty i bez wahania zatwierdził wspomnianą reformę. O tym, że cesarz Franciszek opowiedział się za tym, by prezes Akademii został wirylistą Sejmu Krajowego, nie przesądziły jednak względy naukowe czy autorytet Akademii, lecz względy polityczne. Znane były powszechnie konserwatywne poglądy prezesa Akademii Stanisława Tarnowskiego, na którego w tym względzie cesarz mógł liczyć, i trzeba stwierdzić, że się co do tego nie pomylił. O ile bowiem cesarz mógł nie mieć zaufania do profesora Tarnowskiego, o tyle darzył pełnym zaufaniem hrabiego Tarnowskiego⁹.

Na 113 posiedzeniu Sejmu Krajowego 18 listopada 1910 roku wystąpiono z postulatem zmiany statutu krajowego i ordynacji wyborczej do Sejmu, proponując powiększenie grona wirylistów reprezentujących uczelnie wyższe o trzech prorektorów¹⁰. Ostatecznie do tego jednak nie doszło.

Rektorzy uniwersytetów i Szkoły Politechnicznej zasiadający w Sejmie zmieniali się co roku. Wynikało to z tego, że kadencja rektora w tamtych czasach wynosiła rok. Obsadzali oni miejsca w Sejmie Krajowym, jeżeli w czasie ich rocznej kadencji

⁷ Na temat powstania Akademii zob. H. Lichočka, *Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej cześć członkowie*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 14, 2015, s. 41–45. Od 1915 r. Akademia przyznaje Nagrodę im. Jerzmanowskich, zwaną „polskim Noblem”, której równowartość początkowo wynosiła 12 kg złota. Laureatami nagrody byli między innymi: Oswald Balzer (1920), Władysław Abraham (1931), Andrzej Zoll (2013). W 2019 r. został nim Adolf Juzwenko.

⁸ S. Grodziski, *Hrabia profesor. Szkic z dziejów krakowskiego konserwatyzmu*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 3, 2010, s. 34.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ E. Dubanowicz, *Dotychczasowy przebieg sprawy reformy w Sejmie. (Zestawienie wniosków, materyałów, projektów)*, Lwów 1913, s. 49.

wypadała sesja sejmowa. W latach 1862 i 1864 nie odbyła się żadna sesja¹¹. Zdarzało się jednak, że niektórzy rektorzy nie brali udziału w pracach Sejmu Krajowego, nie przejawiając nimi zainteresowania. Na przykład rektorzy Uniwersytetu Lwowskiego narodowości niemieckiej (Wilhelm Kergel, Fryderyk Rulf) nie znali języka polskiego i z tego powodu nie brali udziału w pracach Sejmu¹².

Ciekawa sytuacja była w trakcie pierwszej sesji Sejmu pierwszej kadencji (15–26 kwietnia 1861 roku), gdy rektor Uniwersytetu Lwowskiego abp Grzegorz Jachimowicz był podwójnym wirylistą. Zasiadał bowiem w Sejmie Krajowym i jako rektor Uniwersytetu Lwowskiego, i jako arcybiskup lwowski obrządku greckokatolickiego¹³. Również rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Julian Dunajewski, piastując po raz trzeci tę godność, znalazł się w 1880 roku w Sejmie z dwóch powodów: jako rektor i z wyboru jako poseł (wybrany z trzeciej kurii wyborczej okręgu Nowy Sącz)¹⁴.

W ramach reform Sejmu Krajowego galicyjskiego w 1897 roku Aleksander Dworski proponował zastąpienie rektorów-wirylistów „kurią uniwersytetów”. Byłyby to piąta, nowo utworzona kuria w Sejmie Krajowym galicyjskim. W jej skład mieli wchodzić posłowie wybierani na sześć lat¹⁵. Nie była to propozycja całkiem nowa, ponieważ już pod koniec 1866 roku pojawił się wniosek, aby rektorów zastąpić wybieranymi posłami uniwersyteckimi, znosząc głosy wirylne i tworząc z uniwersytetów osobne okręgi wyborcze¹⁶.

Mimo że instytucja wirylistów miała charakter archaiczny, była jednak elementem tradycji parlamentarnej galicyjskiej. Dlatego też w ramach prac nad reformą wyborczą prowadzonych na forum Sejmu Krajowego w latach 1908–1911 ich utrzymanie przewidywały wszystkie przedkładane wtedy projekty reformy ordynacji wyborczej. Niektóre z nich przewidywały zwiększenie liczby wirylistów w Sejmie Krajowym (nawet do 21 osób) i ich uzupełnienie o inne niż dotychczasowe stanowiska uprawniające do zasiadania w Sejmie, czyli przedstawicieli hierarchii kościelnej i rektorów uczelni, na przykład o prezydentów miast Krakowa i Lwowa oraz przewodniczących izb handlowych, przemysłowych i rękodzielniczych. Według niektórych projektów reformy ordynacji wyborczej koło wirylistów i reprezentanci rozmaitych społecznie ważnych klas zawodowych mieli stanowić przeciwwagę dla kurii powszechnej w Sejmie Krajowym¹⁷.

¹¹ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 225.

¹² S. Starzyński, *Udział rektorów lub reprezentantów Uniwersytetów*, s. 12.

¹³ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 142.

¹⁴ S. Grodziski, *Julian Dunajewski (1821–1907)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 150.

¹⁵ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914*, s. 66.

¹⁶ S. Starzyński, *Udział rektorów lub reprezentantów Uniwersytetów*, s. 12.

¹⁷ E. Dubanowicz, *op. cit.*, s. 36.

Również przyjęty w ostatniej kadencji Sejmu Krajowego na posiedzeniu 14 lutego 1914 roku projekt reformy ordynacji wyborczej przewidywał miejsce wirylnie dla kolejnego rektora uczelni wyższej — rektora mającego powstać uniwersytetu ukraińskiego¹⁸.

Ustawa z 8 lipca 1914 roku zmieniająca Statut Krajowy i wprowadzająca nową ordynację wyborczą przewidywała, że w skład Sejmu Krajowego wchodzić będą prezes Akademii Umiejętności w Krakowie oraz rektorzy istniejących każdorazowo w kraju uniwersytetów tudzież lwowskiej Szkoły Politechnicznej (§ 3 ppkt b i c tej ustawy)¹⁹.

Ze względu na odmienny tryb powoływania wirylistów do Sejmu we wszystkich wykazach członków Sejmu byli oni na ogół wyodrębnieni na jego początku. Andrzej Ajnenkiel wirylistów piastujących mandat z tytułu piastowanej funkcji w Sejmie Krajowym określił jako *sui generis* niewybieralny senat wewnątrz jednoizbowego sejm²⁰.

Posłowie wiryliści pełnili, tak jak wszyscy posłowie do Sejmu Krajowego, przede wszystkim funkcje parlamentarne. Niekiedy przy tej okazji załatwiali różne sprawy związane z reprezentowaną przez nich instytucją naukową. Przykładowo Tadeusz Fiedler, rektor Szkoły Politechnicznej, w 1912 r. jako wirylista podjął starania o załatwienie funduszy na budowę laboratorium maszynowego w zarządzanej przez siebie uczelni. Starania te okazały się skuteczne, ale niestety wybuch pierwszej wojny światowej przerwał budowę wspomnianego laboratorium. Wspólnie wszyscy trzej rektorzy wystąpili na 111 posiedzeniu Sejmu Krajowego dnia 15 listopada 1910 roku, składając petycję o udzielenie 4 tys. koron na dalsze badania i poszukiwania w kopalni wosku ziemnego w Staruni (pow. bohorodczański) resztek mamuta, nosorożca i innych stworzeń kopalnych²¹. Dnia zaś 7 lutego 1895 roku Sejm Krajowy rozpatrywał wnioski o subwencję dla edycji „Starodawnych praw polskiego pomników” wydawanych przez Akademię Umiejętności w Krakowie, z którym wystąpili ówczesny rektor-wirylista Uniwersytetu Lwowskiego Oswald Balzer oraz przyszły rektor tej uczelni Władysław Abraham²².

Z prawa zasiadania w Sejmie Krajowym jako wirylista skorzystało 43 rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego (niektórzy kilkakrotnie)²³. Reprezentowanie w Sejmie Krajowym świata nauki przez rektorów uniwersytetów krakowskiego i lwowskiego na ogół nie budziło sprzeciwów ze strony członków izby, choć pojawiały się niekiedy głosy, by nie byli to rektorzy, lecz delegaci z wyboru uczelni²⁴. Czyli powrót do tego,

¹⁸ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914*, s. 70, przyp. 96; A. Siwik, „Wysoki Sejm raczej uchwalić...”, <https://www.wydawnictwoag.pl/pliki/15379631.pdf>, s. 18, przyp. 16.

¹⁹ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 62.

²⁰ A. Ajnenkiel, *Historia sejmów polskich*, t. 2, cz. 1. *W dobie rozbiorów*, Warszawa 1989, s. 92.

²¹ *Protokół 111. posiedzenia I. sesji IX. peryodu Sejmu galicyjskiego z 15 listopada 1910*, [w:] *Protokoły z I. Sesji IX. Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskiem w r. 1910*, t. 3, Lwów 1910, s. 6084.

²² S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 411.

²³ J. Sondel, *Walka profesorów krakowskich o zakres autonomii uniwersyteckiej*, [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszcakowi*, t. 1, red. S. Grodziski *et al.*, Kraków 2010, s. 949.

²⁴ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914*, s. 58.

co było w czasach istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej, kiedy to do 1833 roku UJ wybierał dwóch członków Senatu Rządzącego.

Mimo że koncepcja podziału mandatów w Sejmie Krajowym galicyjskim oparta na grupach interesu oraz instytucja wirylistów wzbudzały różne kontrowersje, uznawane między innymi za relikw ustroju stanowego i wyraz braku demokracji wyborczej²⁵, to jednak na ogół osoby zajmujące stanowisko wirylisty cieszyły się szczególnym autorytetem²⁶. W niektórych jednak przypadkach o autorytecie danego wirylisty, bardziej niż osobowość, przesądzało jego stanowisko w Sejmie Krajowym.

Rektorzy uczelni wyższych i prezes Akademii Umiejętności zasiadający w Sejmie Krajowym reprezentowali nie tylko swoje instytucje naukowe, ale mieli także takie same uprawnienia jak inni posłowie Sejmu Krajowego. Byli zatem przede wszystkim politykami, mającymi określone poglądy. Przykładowo wirylistów krakowskich zaliczano do krakowskiej „prawicy narodowej”²⁷.

W 1866 roku uchwalono, że tak jak innym posłom do sejmu również rektorom uniwersytetów należą się diety poselskie, a samemu rektorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego ponadto zwrot kosztów podróży do Lwowa²⁸.

Wiryliści uczelni wyższych byli też wielokrotnie członkami różnych komisji zwyczajnych Sejmu Krajowego, na przykład górniczej (Bronisław Pawlewski, August Witkowski), prawniczej (Franciszek Ksawery Fierich), wodnej (Stefan Niementowski) oraz nadzwyczajnych, jak na przykład Euzebiusz Czerkawski, wchodzący w skład dwunastoosobowej komisji, która przygotowała adres do Franciszka Józefa I z okazji czterdziestej rocznicy wstąpienia na tron²⁹.

Mimo zakończenia w 1915 roku działalności przez Sejm Krajowy galicyjski kwestia przedstawicieli instytucji naukowych jako wirylistów pojawiała się w projektach składów różnych organów przedstawicielskich. Przykładowo udział trzech przedstawicieli bliżej nieokreślonych instytucji naukowych w składzie Rady Miejskiej w Warszawie przewidywał projekt ordynacji wyborczej do Rady Miejskiej przygotowany Komitet Obywatelski w sierpniu 1915 roku³⁰. Wzorując się zapewne na galicyjskim Sejmie Krajowym, wirylistów w osobach rektorów Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej przewidziano art. 2 ppkt e ustawy z dnia 4 lutego 1918 roku o Radzie Stanu Królestwa Polskiego³¹.

²⁵ J. Picur, *Uwagi Jana Stapińskiego o galicyjskiej reformie prawa wyborczego*, [w:] *Z badań nad prawem i administracją*, red. M. Sadowski, Wrocław 2014, s. 368.

²⁶ J. Sepioł, *Małopolskie dziedzictwo kultury politycznej i administracyjnej*, <https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2019/07/ko-janusz>, s. 7.

²⁷ *Nowy Sejm — i nowa droga*, „Nowiny. Dziennik Powszechny” 12, 1913, nr 157, s. 4.

²⁸ S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego*, s. 958.

²⁹ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 399.

³⁰ B. Ziemęcki, *W Warszawie podczas okupacji niemieckiej*, [w:] *W trzydziątą rocznicę. Księga pamiątkowa* P. P. S., Warszawa 1923, s. 195.

³¹ Z.J. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017, s. 133.

Pomysły na ich reaktywowanie pojawiały się także później. Chociażby w 1922 roku Cezary Staniewicz w ramach całkowicie nowego monarchicznego ustroju państwa polskiego proponował rektorów jako wirylistów w senacie³². W 1930 roku Tadeusz Hilarowicz w trakcie dyskusji nad ewentualnymi zmianami w Konstytucji marcowej proponował, by do senatu jako wiryliści weszli prezes Akademii Umiejętności oraz rektorzy uniwersytetów, politechnik i innych szkół akademickich. Dodając, że jeśli chodzi o rektorów szkół akademickich, to uczynienie wirylistami w senacie wszystkich rektorów zapewniłoby stały w nim udział przedstawicieli nauki i wiedzy fachowej różnych dziedzin, jakie reprezentują szkoły wyższe³³.

Podobnie w przededniu wybuchu wojny, w 1938 roku, Związek Polskiej Myśli Państwowej, zastanawiając się nad ustrojem państwa polskiego, postulował, by w senacie jako wiryliści zasiedli — oprócz prezesa Polskiej Akademii Umiejętności — rektorzy wyższych uczelni mających pełne prawa uniwersyteckie³⁴.

Uczestnik „Ankiety konstytucyjnej” prokurator Sądu Najwyższego Jan Gumiński wirylistów w osobach przedstawicieli uniwersytetów przewidywał w Zgromadzeniu Narodowym wybierającym prezydenta. Miały im z tego tytułu, podobnie jak w Sejmie Krajowym galicyjskim, przysługiwać zwrot kosztów przejazdu i diety. Jego zdaniem, by byli oni niezależni, nie powinni być nominowani przez rząd, lecz wybierani przez uniwersytety, akademie i instytucje³⁵.

Współcześnie instytucja wirylistów, czyli osób zasiadających w danym organie z tytułu piastowanego stanowiska, z reguły wywołuje pewne obiekcje. Dotyczy to także wirylistów reprezentujących uczelnie wyższe i Akademię Umiejętności zasiadających w Sejmie Krajowym galicyjskim. Rodzi się pytanie: czy jest to zasadne? Jak słusznie zauważył Ludwik Kulczycki: „wśród osób zajmujących pewne wysokie stanowiska w społeczeństwie i państwie, są na pewno tacy, co zasługiwaliby ze względu na wartość osobistą na zasiadanie w izbie wyższej; ale konstytucja nie może z góry przesądzić, że właśnie osoby na tych, a nie na innych stanowiskach nadają się do izby wyższej”³⁶. Jak najbardziej należy zgodzić się z tym poglądem, powinni bowiem o tym decydować wyborcy.

³² J. Tomasiewicz, *Naprawa czy zniszczenie demokracji? Tendencje autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej 1921–1935*, Katowice 2012, s. 91.

³³ T. Hilarowicz, *Problemy zasadnicze w sprawie zmiany konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Nasza Przyszłość” 3, 1930, s. 21.

³⁴ „Nasza Przyszłość” 64, 1938, s. 28; „Nasza Przyszłość” 66, 1938, s. 43.

³⁵ *Ankieta konstytucyjna Sejmu R. P. II*, Warszawa 1931, s. 72–73, 88.

³⁶ L. Kulczycki, *Nauka o państwie*, Warszawa 1929, s. 145.

Tabela 1. Wiryliści uczelni wyższych i Akademii Umiejętności w Sejmie Krajowym galicyjskim

Kadencja Sejmu Krajowego	Uniwersytet Jagielloński	Uniwersytet Lwowski	Politechnika Lwowska	Akademia Umiejętności
I (15 IV 1861 – 31 XII 1866)	1861 Piotr Łukasz Bartynowski 1863 Ignacy Rafał Czerwiakowski 1864 ks. Karol Teliga 1865 Antoni Wachholz 1866 Franciszek Tomasz ³⁷ Bratranek	1861 abp Grzegorz Jachimowicz 1863 Fryderyk Rulif 1864 Jakub Głowacki 1865 ks. Łukasz Solecki ³⁸ 1866 Euzebiusz Czerkawski ³⁹	—	—
II (18 II 1867 – 13 XI 1869)	1867/1868 ks. Karol Teliga 1869 Julian Dunajewski ⁴⁰	1867/1868 ks. Józef Delkiewicz 1869 Fryderyk Rulif	—	—
III (20 VIII 1870 – 26 IV 1876)	1870 Fryderyk Skobel 1871 Józef Kremer 1872 ks. Karol Teliga 1873 Edward Fierich 1874 Gustaw Plotrowski 1875 Emil Czyrniański 1876 Fryderyk Zoll ⁴¹	1870 Hermann Schmidt 1871 ks. Franciszek Kostek 1872 Franciszek Kotter 1873 Antoni Malecki ⁴² 1874 ks. Wojciech Filarski 1875 Maurycy Kabał ⁴³ 1876 Euzebiusz Czerkawski	—	—

³⁷ Stanisław Grodziski podaje, że miał na imię Emil; S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, s. 142.

³⁸ Od 1882 r. zasiadał także w Sejmie jako wirylista, będąc rzymskokatolickim biskupem przemyskim.

³⁹ W latach 1869–1889 był także posłem do Sejmu Krajowego. Wybrany w 1869 r. w ramach I kurii w obwodzie czortkowski, w 1870 r. w ramach III kurii w okręgu Rzeszów, w 1877 r. w ramach III kurii w okręgu Lwów i Tarnopol (z którego zrezygnował), a w 1882 r. ponownie w ramach III kurii w okręgu Lwów.

⁴⁰ W latach 1864–1873 i 1882–1895 był także posłem do Sejmu Krajowego wybranym w ramach III kurii w okręgu Nowy Sącz.

⁴¹ W latach 1883–1902 był także posłem do Sejmu Krajowego. Wybrany w latach 1883 i 1889 w ramach IV kurii w okręgu Wadowice, Kalwaria i Andrychów, a w 1896 r. w ramach III kurii w okręgu Kraków.

⁴² W latach 1876–1889 był także posłem do Sejmu Krajowego wybranym w ramach I kurii w obwodzie samborskim.

⁴³ W latach 1865–1876 był także posłem do Sejmu Krajowego. Wybrany w 1865 r. w ramach I kurii w obwodzie stanisławowskim, w 1867 r. w ramach III kurii w okręgu Stryj, a w 1870 r. w ramach I kurii w obwodzie złoczowskim.

Kadencja Sejmu Krajowego	Uniwersytet Jagielloński	Uniwersytet Lwowski	Politechnika Lwowska	Akademia Umiejętności
IV (8 VIII 1877– 21 X 1882)	1877 Fryderyk Zoll 1878 Ludwik Teichmann 1880 Julian Dunajewski 1881 Maurycy Madurowicz-Jelita 1882 Ludwik Stefan Kuczyński	1877 Euzebiusz Czerkawski 1878/1879 Zygmunt Węclewski 1880 Ksawery Liske 1880/1881 Leonard Pięta ⁴⁴ 1881 ks. Klemens Sarnicki 1882 Leonard Pięta	—	—
V (15 IX 1883– 26 I 1889)	1883 ks. Józef Pelczar ⁴⁵ 1884 Udalryk Heyzmann 1885 Józef Aleksander Lepkowski 1886 Stanisław Kostka Tarnowski ⁴⁶ 1886 ks. Stanisław Spis	1883 Bronisław Radziszewski 1884 Edward Rittner 1885 Wawrzyniec Żmurko 1887 Euzebiusz Czerkawski 1888 Leonard Pięta	—	—
VI (10 X 1889– 9 II 1895)	1888/1889 Franciszek Kasperek 1889 Edward Sas-Korczyński 1890 Wincenty Zakrzewski 1892 ks. Władysław Chotkowski 1894 Fryderyk Zoll 1895 Tadeusz Browicz	1888/1889 Leonard Pięta 1890 Klemens Sarnicki 1890 Tomasz Stanecki 1892 Artur Balasits 1894 Ludwik Cwikliński 1895 Tadeusz Wojciechowski	—	—

⁴⁴ W latach 1900 i 1901 był także posłem do Sejmu Krajowego wybrany w ramach III kurii w okręgu Lwów.

⁴⁵ Od 1900 r. zasiadał w Sejmie Krajowym jako wiryliści, będąc rzymskokatolickim biskupem przemyskim.

⁴⁶ W latach 1867–1901 był także posłem do Sejmu Krajowego. Wybrany w 1867 r. w ramach I kurii w obwodzie rzeszowskim; w 1877 r. w ramach IV kurii w okręgu Rozwadow, Tarnobrzeg i Nisko; a w 1885, 1889 i 1895 r. w ramach I kurii w obwodzie krakowskim. W latach 1866 i 1867 był rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale nie zasiadał wtedy jako wiryliści w Sejmie.

Kadencja Sejmu Krajowego	Uniwersytet Jagielloński	Uniwersytet Lwowski	Politechnika Lwowska	Akademia Umiejętności
VII (28 XII 1895– 9 VII 1901)	1895 Stanisław Smolka 1896 Szczesny Kreutz 1897 ks. Władysław Knapieński 1898 Józef Kleczyński 1899 Stanisław Kostka Tarnowski 1900/1901 Maciej Leon Jakubowski	1895 Oswald Balzer 1896 ks. Józef Komarnicki 1897 Antoni Rehman 1899 Henryk Kadyi 1899 Władysław Abraham 1900/1901 Bronisław Kruczkiewicz	1900 ⁴⁷ Stefan Niementowski	1900 ⁴⁸ Stanisław Kostka Tarnowski
VIII (28 XII 1901– 12 X 1907)	1901 Edward Janczewski 1902/1903 Tadeusz Gromnicki 1903/1904 Edmund Radwan Krzymuski 1904 Napoleon Cybulski 1905 ks. Stefan Pawlicki 1907 ks. Franciszek Gabriel	1901 Ludwik Rydygier 1902/1903 Władysław Ochendowski 1903/1904 Jan Fijałek 1904 Antoni Kalina 1904/1905 ks. Józef Puzyna 1905 Antoni Gluziński 1907 Bronisław Dembiński	1901 Roman Dzieślewski 1902/1903 Tadeusz Fiedler 1903/1904 Stanisław Kępiński 1904 Leon Syroczyński 1905 Seweryn Widt 1907 Wiktor Syniewski	Stanisław Kostka Tarnowski
IX (15 IX 1908– 5 V 1913)	1908/1909 Franciszek Ksawery Fierich 1910/1911 August Witkowski 1911/1912 Władysław Szajnocha 1912/1913 Fryderyk Zoll junior	1908 Bronisław Dembiński 1908/1909 Antoni Mars ⁴⁹ 1910/1911 ks. Błażej Jaszowski 1912 Ludwik Finkel 1912/1913 Adolf Beck	1908 Stefan Niementowski 1909 Bronisław Pawlewski 1910 Maksymilian Thullie 1912 Tadeusz Fiedler 1913 Edwin Hauswald	Stanisław Kostka Tarnowski
X (5 XII 1913– 14 III 1914)	Kazimierz Kostanecki	Stanisław Starzyński ⁵⁰	Kazimierz Olearski	Stanisław Kostka Tarnowski

Źródło: S. Grodzki, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, Warszawa 1993, s. 142–219.

⁴⁷ Od szóstej sesji Sejmu VII kadencji, czyli od 18 grudnia 1900 r.

⁴⁸ Od szóstej sesji Sejmu VII kadencji, czyli od 18 grudnia 1900 r.

⁴⁹ W latach 1901–1907 i 1909–1914 także poseł do Sejmu Krajowego wybrany w ramach I kurii w obwodzie sądeckim.

⁵⁰ W latach 1907–1913 także poseł do Sejmu Krajowego wybrany w ramach I kurii w obwodzie żółkiewskim.

Bibliografia

Opracowania

- „Nasza Przyszłość” 64, 66, 1938.
- Ajnenkiel A., *Historia sejmku polskiego*, t. 2, cz. 1. *W dobie rozbiorów*, Warszawa 1989.
- Ankieta konstytucyjna Sejmu R. P. II, Warszawa 1931.
- Bartel W.M., *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, Kraków 1976.
- Dubanowicz E., *Dotychczasowy przebieg sprawy reformy w Sejmie. (Zestawienie wniosków, materiałów, projektów)*, Lwów 1913.
- Grodziski S., *Hrabia profesor. Szkic z dziejów krakowskiego konserwatyzmu*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 3, 2010.
- Grodziski S., *Julian Dunajewski (1821–1907)*, [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000.
- Grodziski S., *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914*, Warszawa 1993.
- Grodziski S., *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, Warszawa 1993.
- Hilarowicz T., *Problemy zasadnicze w sprawie zmiany konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Nasza Przyszłość” 3, 1930.
- Jaworski W.L., *Ustawy o księgach publicznych*, t. 2. *Ustawy o zakładaniu i urządzaniu ksiąg gruntowych, o ewidencji katastru, o księgach górniczych, naftowych i kolejowych*, Kraków 1897.
- Kulczycki L., *Nauka o państwie*, Warszawa 1929.
- Lichočka H., *Akademia Umiejętności (1872–1918) i jej czescy członkowie*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 14, 2015.
- Nowela do krajowej ordynacji wyborczej, „Czas” [Kraków] 40, 1887, nr 154.
- Nowy Sejm — i nowa droga, „Nowiny. Dziennik Powszechny” 12, 1913, nr 157.
- Picur J., *Uwagi Jana Stapińskiego o galicyjskiej reformie prawa wyborczego*, [w:] *Z badań nad prawem i administracją*, red. M. Sadowski, Wrocław 2014.
- Protokół 111. posiedzenia I. sesji IX. peryodu Sejmu galicyjskiego z 15 listopada 1910, [w:] *Protokoły z I. Sesji IX. Peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem w r. 1910*, t. 3, Lwów 1910.
- Sepioł J., *Małopolskie dziedzictwo kultury politycznej i administracyjnej*, <https://www.kongreso-bywatelski.pl/wp-content/uploads/2019/07/ko-janusz>.
- Siwik A., „Wysoki Sejm raczy uchwalić...”, <https://www.wydawnictwoagh.pl/pliki/15379631.pdf>.
- Sondel J., *Walka profesorów krakowskich o zakres autonomii uniwersyteckiej*, [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, t. 1, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, Kraków 2010.
- Starzyński S., *Kodeks prawa politycznego czyli austryjackie ustawy konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903.
- Starzyński S., *Udział rektorów lub reprezentantów Uniwersytetów: Jagiellońskiego i Lwowskiego w Sejmach porozbiorowych*, [w:] *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900.
- Tomasiewicz J., *Naprawa czy zniszczenie demokracji? Tendencje autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej 1921–1935*, Katowice 2012.
- Winnicki Z.J., *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego i jej organy (1917–1918)*, Wrocław 2017.
- Ziemęcka B., *W Warszawie podczas okupacji niemieckiej*, [w:] *W trzydziestą rocznicę. Księga pamiątkowa P. P. S.*, Warszawa 1923.

Akty prawne

Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa z dnia 11 września 1818 r.

Statut krajowy Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, allegat do patentu z dnia 26 lutego 1861 r.

Ustawa z dnia 18 marca 1900 r. zmieniająca § 3 Statutu Krajowego z 26 lutego 1861 r. (DzURK 1900, nr 41).

Ustawa z dnia 8 lipca 1914 r. zmieniająca Statut Krajowy i wprowadzająca nową ordynację wyborczą (DzURK 1914, nr 65).

Ustawa o Radzie Stanu Królestwa Polskiego z dnia 4 lutego 1918 r. (DzPKP nr 2, poz. 2).

Virilists of universities and the Academy of Learning in the Galician National Sejm

Summary

So-called virilists, that is, deputies with a seat in the Sejm by virtue of holding another office and not by being elected, were noted for the first time in the Galician National Sejm established in 1861. They were one of the interest groups representing the world of science, that is, various universities and other scientific institutions. The practice of university officials being included in representative bodies was nothing new in the Austrian partition; it was already known in the Free City of Cracow. From 1861, the chancellors of the Jagiellonian University and Lviv University, and from 1900 also the rector of the Lviv Polytechnic and the president of the Polish Academy of Learning, were the whirlwinds in the Galician National Sejm. Virilists not only represented their scientific institutions, but also had the same powers as other members of the National Sejm. Thus, they were primarily politicians with specific views. In general, they enjoyed extremely high authority related to the function they held at the university. They also worked in parliamentary committees. Despite the archaic nature of the institution of virilists, the participation of university chancellors as whirlwinds in the works of the higher chambers of the parliament was usually envisaged in various legislative projects in the interwar period.

Keywords: Academy of Learning, Galician National Sejm, Lviv University of Technology, rectors, Jagiellonian University, Lviv University, virilists

Юзеф Коредчук

Вроцлавський університет

Вірилісти з університетів і Академії знань у Галицькому крайовому сеймі

Анотація

З інституцією вірилістів, тобто депутатів, які засідають у сеймі за посадою, а не внаслідок виборів, зустрічаємося передусім у Галицькому крайовому сеймі, заснованому

1861 р. Вони репрезентували світ науки, тобто різні університети та інші наукові установи. Практика засідань в австрійських представницьких органах представників університетів не була чимось новим, подібна модель була у вільному місті Кракові. З 1861 р. ректори Ягеллонського та Львівського університетів, а з 1900 р. також ректор Львівської політехніки та президент Академії знань були вірилістами Галицького крайового сейму. Вірилісти не лише представляли свої наукові інституції, а й мали ті самі повноваження, що й інші депутати крайового сейму. Отже, це були, насамперед, політики з власними поглядами. Загалом вірилісти користувалися надзвичайно високим авторитетом, пов'язаним із посадами, які вони обіймали в закладах освіти. Вони також працювали в комітетах сейму. Незважаючи на архаїчність, участь ректорів університетів як вірилістів у роботі вищих палат парламенту зазвичай передбачала різні законодавчі проекти у міжвоєнний період.

Ключові слова: Академія знань, Галицький крайовий сейм, Львівська політехніка, ректори, Ягеллонський університет, Львівський університет, вірилісти